

FISKÁLIS FENNTARTHATÓSÁG ÉS KONSZOLIDÁCIÓ PORTUGÁLIA ÉS FINNORSZÁG ELLENTMONDÁSOS ESETE

A tanulmány a fiskális fenntarthatóság elérését szolgáló konszolidációs mechanizmusokra koncentrálnak Portugália és Finnország esetének vizsgálatán keresztül. Az irodalom és empiria fényében igyekszünk rámutatni azon tényezőkre, amelyek az általunk Kaldor–Hicks-hatékonysági keretben értelmezett expanziós kiigazítás felmerülési valószínűségét növelik. A tanulmány a két ország diametrikus ellentétet képező konszolidációs útjának illusztrálása során felhívja a figyelmet arra, hogy eseteik nem egészen konzisztensek az új politikai gazdaságtan empirikus irodalmában – elsősorban Alesina és Drazen munkáiban – fellelhető konvencionális bölcsességgel.

1. KIEGYENSÚLYOZOTT KÖLTSÉGVETÉSI POLITIKA

A stabilizált és hosszú távon kiegyensúlyozott költségvetési politika – amelynek eléréséért számos ország küzdött és küzd a mai napig – a közgazdaságtan elméleti és gyakorlati oldaláról is bizonyítást nyert módon pozitívan hat a fenntartható gazdasági növekedésre. A fiskális fenntarthatóság diszciplínája a jövővel tervező politikai-gazdasági-társadalmi viszonyokat feltételezi, azt a fajta fiskális politikai magatartást írja elő, amely az államháztartási hiánynak és az államadósságnak hosszú távon optimalizált kockázatát alakítja ki. Ez nem jelent mást, minthogy az állam jelenlegi és jövőbeni aggregált kötelezettségeinek jelenértéke nem haladhatja meg a jövőbeni bevételek jelenértékét [Gokhale–Satters 2003; Auerbach et al. 2003].

Az államháztartás hosszú távú menedzselhetősége (GDP-arányos költségvetési deficit és államadósság tekintetében), amely implicite magában hordozza az alrendszerek finanszírozhatóságát, azaz hosszú távú fenntarthatóságát, a gazdasági növekedés aspektusában is kutatások középponti kérdéseinek egyike. Ezen a ponton eleendő az egészségügyi, oktatási vagy nyugdíjrendszerek pénzügyi fenntarthatóságára utalni, amelyek mára már a fiskális fenntarthatóság állatorvosi lovaiként is aposztrofálhatóak, mégis hangsúlyozandó, hogy a közgazdaságtan művelőire jellemző tudományos komolysággal kezelendő faktorokról van szó. Épp ezért különösen fontos, hogy a deficitek, és a belőlük kumulálódó adósságok gazdaságra kifejtett hatásai és reális veszélyei kellően precíz gazdasági racionalitással kerüljenek megfogalmazásra. Ma már közkeletű felfogásnak tekinthető, hogy a múltból öröklött, vagy a ma keletkező adósságok láthatatlan metyeg módjára rágják a jövő generációjának lehetőségeit, ugyanakkor annak kijelentése, hogy az adósság abszolút értéke az ország lakosságának azért jelent terhet, mert majd egyszer úgy is ki kell egyenlíteni a számlát, a valóságnak meglehetősen átlényegült jelentéstartalmat kölcsönöz.

Az éppen lejárt adósságokat kiválóan ki lehet egyenlíteni az úgynevezett adósságkonvertálás mechanizmusán keresztül [Erdős 2006]. Az adósság abban az értelemben válik teherre, hogy az utána fizetendő kamatoknak a gazdaság növekedési poten-

ciálját erőteljesen fékező hatásai lehetnek, a valódi teher tehát a fizetendő kamat. Széles körű empirikus vizsgálatok állnak ma már rendelkezésre, amelyek arra a konklúzióra jutottak, hogy adósságdinamikai összefüggésekből adódóan a deficitekben, rajtuk keresztül pedig az adósságállományokban bekövetkező kismértékű növekedések az adósságszolgálat sokkal nagyobb léptékű növekedését eredményezik [Dedák 1998; Laubach 2003; Ardagna et al. 2004].¹ A duzzadó kamatszolgálat egyre nagyobb adóterheléssel járó adóbevételeért kiált.² A magasabb adókulcsok a versenyképesség rontásán keresztül a növekedés gátjai, a társadalmi jóléti veszteség növekedéséért felelős források [Erdős 2006]. Abban az esetben, ha nem történik kiigazítás, és az államháztartás a realitásokhoz (bevételek) képest növeli az álmok (kiadások) szintjét, akkor mindez – a már empirikus úton bizonyítást nyert módon – negatív hatást gyakorol a befektetési hajlandóságra is [Blanchard–Perotti 2002]. Amennyiben a belső és külső adósságállomány közti különbségtétellel még azt is megfontolás tárgyává tesszük, hogy a külső adósság után fizetett kamat – ami csupán a bruttó hazai termék (GDP) része – már nagyon alacsony valószínűséggel kerül visszaforgatásra az adós országba, akkor elmondhatjuk, hogy a külföldi adósság után fizetett kamat mértéke és trendje alapjaiban befolyásolja a potenciális gazdasági növekedést.

Ezek után tehát a fiskális politikát akkor tekinthetjük fenntarthatónak, ha jelenlegi állapotának jövőbeli folytatása biztosítja az állam fizetőképességét. Ez akkor lehetséges, ha fix adósságrátát határoznak meg, és a gazdasági növekedési üteme legalább akkora, mint az adósság után fizetendő reálkamatláb. Ha túlszárnyalja azt, akkor pedig az elsődleges egyenleg pozitívba fordulása révén biztosítható az adósság csökkentése is. Ugyanakkor az állandóságot mutató jelentős strukturális deficit mindenmű „kezelés” nélkül nem nőhető ki, s jelentékeny károkat képes okozni már a jelen generáció életében, de a kiszorítási hatáson keresztül a jövő emberének életét is csak keseríteni tudja. Ezért kell, hogy kiemelt prioritás legyen a fiskális fenntarthatóság, a deficitek és az adósságok fiskális fegyelemmel átítatott menedzselése. A költségvetési deficitet tehát megfelelő keretek közt kell tartani, s olyan optimális államadósságsszintet kell megcélozni, amely tágabb időhorizonton vett fenntarthatóságot biztosít a kormányoknak, azaz nagy biztonságú törlesztést és kamatfizetést tesz lehetővé komolyabb gazdasági és társadalmi (demográfiai) sokkok esetén is.

A fiskális fenntarthatóság a makrogazdasági stabilitás elől elháríthatja az esetlegesen felmerülő fiskális oldali fenyegetéseket, továbbá a gazdasági növekedés meghatározó faktorai számára teremt költségvetési forrásokat, illetve szavatolhatja a GDP-arányos kutatás-fejlesztési és innovációs kiadások tartós fedezetét. Ez pedig a deficitre való hajlamot csillapítani tudó, jól definiált fiskális intézményi keretrendszerben nem más, mint a közpénzügyek gazdasági növekedést befolyásoló csatornája [Afonso et al. 2005]. A modern növekedési elméletek ugyanis a technológiai fejlődésre, az

1 Erre írható fel a következő összefüggés: $\dot{b} = d - (\gamma + \pi)b$, ahol \dot{b} az adósságráta növekedése, d a költségvetési hiány, γ a gazdasági növekedés üteme, π az inflációs ráta, és b az adósságállomány. (lásd. Európai Bizottság [2000]: Public Finance in EMU – 2000. In: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/reportsandstudies0300_en.htm Letöltve: 2009.10.18.)

2 Az államadósság növekedését megragadó elsődleges deficitek egy százalékpontos növekedésével párhuzamosan a hosszú távú kamatrátá akár 10 bázispontot is emelkedhet [Ardagna et al. 2004].

innovációra helyezik a hangsúlyt, ezek azok a csatornák, amelyeknek kiemelt szerepük van az adott nemzetgazdaság növekedési potenciáljának alakulásában [Solow 1957; Barro–Sala-i-Martin 1999]. Az állam pedig – költségvetési lehetőségeinek ismeretében – politikáin keresztül (tudomány- és technológia-politika) befolyásolni képes e területek felé áramló direkt és indirekt állami befektetéseket.

Jelen tanulmány a fiskális fenntarthatóság kérdéskörére koncentrálna, nevezetesen, hogy az eddig megalkotott elméletek és az európai empiria tükrében mikor mondhatjuk azt, hogy a fiskális konszolidációs lépések kedvező hatásmechanizmussal járulnak hozzá a fiskális fenntarthatósághoz. Arra keressük a választ, hogy az egyes európai konszolidációk hol bizonyultak előnyösnek, s hol hátrányosnak a fenntarthatóság kontextusában. Portugália és Finnország esetén keresztül igyekszünk alátámasztani az elméletek megállapításait. A két ország esete plasztikusan megmutatja azt a két konszolidációs utat, amelyek diametrikus ellentétben állnak egymással, továbbá igyekszünk rávilágítani az új politikai gazdaságtanban uralkodó egyik elméleti megállapítás és a két ország esete között húzódó ellentmondásra is.

Amellett érvelünk, hogy egy Kaldor–Hicks-i³ hatékonysági keretben értelmezett expanziós hatású kiigazítás felmerülésének valószínűségét növeli az olyan kiadásoldali konszolidáció mellett elkötelezett erős kormány, amely a tapasztalatokkal és irodalmakkal összecsengő módon koncentrálna a megfelelő érvényesülési helyekre, az induló állapotot is figyelembe vevő tartós és jelentős kiigazítás összetételének megkonstruálása közben. Továbbá a költségvetési politika intézményesítése (például szabályalapú keretrendszer, plafontörvények stb.), a strukturális reformok és a magán-szektor jövőbeli jövedelmével kapcsolatos pozitív várakozásai is a fenntarthatóságot megteremtő expanziós hatású konszolidációk sikertényezői.

Azonban a választott konszolidációs utak és alkalmazásuk országspecifikus arakkal átítatott körülményei mind közrejátszanak a végkimenetelben. Ezért bírnak nagy relevanciával az új politikai gazdaságtan elméleti keretében történő további vizsgálódások, amikor is a politikai és intézményi karakterisztikumok⁴ (alkotmányos előírások, pártok száma, választási rendszer stb.) számbavétele adja a fiskális teljesítmények nemzetközi térben történő összehasonlításának vezértengelyét. A politikai-intézményi keretnek a fiskális fegyelmet szem előtt tartó, „kollektív racionalitást” biztosító minőségi intézményi működésre, a strukturális reformokkal szembeni ellenál-

3 Kaldor–Hicks-hatékony egy gazdasági döntés (például kiigazítás) ha a nyertesek képesek kompenzálni a veszteségeket [Kaldor 1939; Hicks, 1939, lásd még Stringham, 2001]. A kiigazítások sikerességét sokan a deficit és adósságráta változásai alapján ítélték meg. *Alesina és Perotti* [1995] az adósságrátára, *Purfield* [2003] az elsődleges egyenleg változására, míg *McDermott és Westcott* [1996], *Alesina és Ardagna* [1998] az úgynevezett ciklikusan kiigazított elsődleges egyenlegre (CAPB) koncentrálna. Mi ezen túl a növekedési dimenzióra is tekintettel vagyunk. Ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy itt nem a fiskális stimuluson keresztül elérhető növekedési eredményről van szó – mint pl. a jobb növekedési kilátásokat biztosító adócsökkentés [Alesina–Ardagna 2009] – hanem a jelentős deficit és adósságok esetén szükséges áldozatvállalással járó kiigazításokról (bevétel-növelés vagy kiadáscsökkentés).

4 Az új politikai gazdaságtan elmélete a főáramú közgazdaságtan ismereteinek kiegészítőjeként azt vizsgálja, miért akkora a hiány és az államadósság bizonyos időszakokban és milyen politikai-intézményi (pl. választási rendszer, alkotmányos berendezkedés, fiskális szabályozás stb.) különbözőségek azok, amelyek magyarázhatják az országok közti fiskális teljesítményekben tapasztalható eltéréseket. Erről lásd többek közt: *Alesina–Perotti* [1995]; *Alesina–Perotti* [1996]; von Hagen–Harden [1996]; *Hallerberg–von Hagen* [1999]; *Drazen* [2000]; *Persson et al.* [2007].

lás – ami a reformok költség- és haszonvonzatainak elosztásánál jelentkező bizonytalanságból fakad [Fernandez-Rodrik 1991] – megszüntetésére, a kiadások hatékony felhasználására, végső soron fenntarthatóan kiegyensúlyozott államháztartásra kell ösztönöznie.⁵ A kiválasztott két ország már önmagában hordoz egyfajta puzzle-t. Az új politikai gazdaságtan empirikus irodalma konvencionális bölcsességnek tekinti, hogy megfelelő stabilizációt és reformokat elnöki rendszerek, abszolút többséggel bíró egypárti kormányok hajtanak végre, míg a koalíciós kormányok – az immanens jelleggel fellépő disztribúciós konfliktusok miatt is [Alesina-Drazen 1991] – inkább hagyják elfutni a deficiteket, és nem igazítanak ki kellő mértékben és kellő időben. Portugália a fiskális fenntarthatóság elérése és a gazdasági növekedés megalapozása szempontjából sikertelennek tekinthető, nem a kiadási oldalra koncentrááló konszolidációs útra lépett rá, és nem is sikerült expanziós hatást kiváltania, holott többségi egypárti kormányzás volt sok éven át (Portugál Szociáldemokrata Párt: 1985–1995; Portugál Szocialista Párt: 1995–2002). Ezzel szemben Finnország a kilencvenes évek elején koalíciós kormányának adekvát intervenciói jóvoltából stabilizált, és növekedési teljesítményét is termékeny alapokra helyezte. E két talány lehetséges feloldása érdekében érdemes a politikai-intézményi motívumokat figyelembe venni akkor, amikor az irodalmakkal nem összecsengő gyakorlati útjaikat igyekszünk megérteni.

A fiskális fegyelmet szorgalmazó intézményépítésnek különösen fontos szerepe van, hiszen egyrészt nagyon sok – időben állandónak vehető és időben változó – tényező hatásának végeredménye az adott gazdaság fiskális teljesítménye. Az új politikai gazdaságtani vizsgálódások hangsúlyozzák, hogy a parlamentáris keretek közti arányos vagy többségi rendszer léte is befolyásolja a fiskális teljesítményt. Persson és szerzőtársai [2007] rámutattak arra, hogy az arányos választási rendszer koalíciós kormány kialakulásához vezet, ami táptalaja a költségvetési túlköltekezésnek, hisz több célcsoporton keresztül kell a különböző koalíciós pártoknak hasznaikat maximalizálni. Az uralkodó nézet szerint a koalíciós kormányzás – különösen a töredezetebb [Roubini-Sachs 1989] – tehát nagyobb kormányzati kiadáshoz és szélesebb jóléti programokhoz vezet, azaz ez a rendszer erősíti a deficitre való hajlamot (deficit bias), vagyis a többségi rendszerhez képest kisebb fiskális fegyelmezőerőt biztosít.

Az intézményesítés *Fabrizio* és *Mody* [2006] vizsgálata szerint még akkor is fék és ellensúly, amikor képvisleti rendszer van és nincs fegyelem, valamint a lassan változó hosszú távú történelmi és strukturális viszonyok által determinált fegyelmező erők életképessége kedvezőtlen, továbbá hatásfokuk fokozása nem szavatolt. A költségvetés intézményi struktúrája azért is neuralgikus kérdés, mert meghatározza a stratégiai döntéseket és a politikai viselkedés ösztönzőiként hat a kollektív döntések eredőjeként megfogható fiskális teljesítményre.

2. A FISKÁLIS FENNTARTHATÓSÁG ELÉRÉSE – A KONSZOLIDÁCIÓK TAPASZTALATA

A konszolidáció nem más, mint a fiskális politika – allokációs és redisztribúciós funkcióját kiegészítő – stabilizációs szerepének egy lehetséges eszköze [Musgrave 1959].

⁵ A fenntarthatóan kiegyensúlyozott államháztartás megnevezést Perotti-Strauch-von Hagen [1997] alkalmazta, s tőlük kölcsönözte Csaba [2001] is.

Ha csak a kilencvenes évektől tekintjük az európai empíriát, akkor röviden elmondhatjuk, hogy a két hullámban „levonuló” konszolidációkat kezdetben még a makrogazdasági stabilizációs igény hívta életre, második hullámukat viszont már a gazdasági és monetáris unió kívánalmi teljesítésének kényszere. Természetesen a konszolidáló országok igen eltérő karakterisztikummal rendelkeznek, amelyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni [Guichard et al. 2007].

2.1. KONSZOLIDÁCIÓ ÉS GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS

A kiigazításoknak mindig vannak elszenvedői és haszonélvezői. A gazdaságpolitika feladata az, hogy az elszenvedők terheit minimalizálja, de nem a következő generáció kárára. Amennyiben egy kiigazítás terheinek elosztása ilyen értelemben biztosítja azt, hogy a veszteseket a kiadásoldali kiigazítás pozitív eredményeiből kompenzálni lehetne (vagyoni és nem vagyoni értelemben), akkor Kaldor-Hicks-hatékonyság teljesüléséről beszélhetünk. A nemzetközi és irodalmi tapasztalatok megerősítették azt, hogy magához a kiigazításhoz, de a strukturális intézményi reformokhoz is társadalmi bizalomra van szükség. A bizalmatlanság és az alacsony növekedés állapotának ördögi köréből [Gyórfy 2009] kitörési lehetőséget kínálhat az expanziós kiigazítás, mint sajátos bizalomépítő csatorna, megnyithatja a fenntarthatóságot szolgáló további intézményi reformok előtt a kaput oly módon, hogy az azokhoz szükséges társadalmi bizalmat megalapozza.

A kiigazítás pozitív eredménye – a deficit és az államadósság fenntartható szintre hozatalán túl – annak expanziós hatása, azaz a gazdasági növekedést inkább akceleráló, mintsem visszafogó jellege. Az államháztartás hosszú távú menedzselhetőségén túl a növekedést serkentő konszolidáció lehetőséget ad a károsultak kompenzálására, az állam és intézményeibe vetett bizalmi bázis fel-, illetve megépítéséhez.⁶ A kiigazítás terheinek oroszán részét a szegények viselik [Alesina – Drazen 1991; Benczes 2008]. Ha elfogadjuk azt a leegyszerűsítő, de lényegét tekintve alighanem helytálló feltételezést, hogy a kiigazítás okozta növekedési többlet koncentrált kompenzációt biztosíthat az államnak már rövid távon, akkor megvalósul a Kaldor-Hicks-i értelemben vett hatékony kiigazítás, ami egy sajátos bizalomépítő és fenntartó csatorna. Továbbá a fenntarthatóság nem kívánja meg a jövőbeli adóbevételek drasztikus emelésével kapcsolatos várakozások kialakulását, így a jövedelem permanens növelésének csatornáján keresztül a kiigazítás során nagyobb terheket vállalni kénytelen szegény réteg hosszabb távon is kompenzációban részesül, hiszen fogyasztásra fordítható jövedelmi keretének bővülése mellett a jó strukturában működő jóléti rendszerek magasabb minőségű szolgáltatásait is igénybe veheti. Emberi képességeik kibontakozási lehetőségei javulnak. Ez pedig az uralkodó fejlődés-gazdaságtani koncepció szerint – amely a gazdasági növekedés és a nyitottság eszméjét hordozza – a fejlődés megvalósulása [Sen 1993].

⁶ Az intézményi reformok megvalósíthatósága döntően azon áll vagy bukik, hogy az emberek táplálják-e bizalmat az állam és intézményei felé. Amennyiben bizalomhiány és kormányzati hiteltelenség az uralkodó, amihez még alacsony növekedés is társul, az ördögi körként elejét veheti a reformnak. A bizalmatlanság és a gazdaságpolitika kérdéseit nagy gonddal tárgyalja Gyórfy [2007, 2009].

Az expanziós hatású kiadásoldali kiigazítások empirikus elemzése igen jelentős kutatási területté vált az elmúlt évtizedekben [Giavazzi – Pagano 1990; 1995; Rzonca –Cizkowicz 2005]. Ez főleg annak volt köszönhető, hogy a korábbi keynesi és neok Keynesiánus konszolidációs elméletek konvencionális bölcsességei összegegyeztetetlenek voltak a kiigazítások hatásaival. A konszolidációk *neok Keynesiánus megközelítése* a kiadáscsökkentés vezérmotívumával bíró kiigazítások negatív makrogazdasági konzekvenciáira hívja fel a figyelmet, alapvetően a gazdasági növekedés megtorpanásának, visszaesésének következményét hangoztatja. Ehhez képest bizonyos kiigazítási epizódok növekedéssel jártak. Az Európai Bizottság 14 európai uniós tagállam 1970 és 2002 között végrehajtott 49 fiskális konszolidációjának elemzésekor arra a megállapításra jutott, hogy a konszolidációk közel felét a gazdasági növekedés gyorsulása követte [Giudice et al. 2003].

Az úgynevezett *nem Keynesi megközelítés* már a kiadáscsökkentés kibocsátásra gyakorolt pozitív hatásait hangoztatja. Azért nem Keynesi tehát, mert a Keynesi anticiklikus gazdaságpolitika kellektárában fellelhető válságellenes – a keresletösztönzést a kormányzati kiadások (szociális téren is) növelésével elérni kívánó – rövidtávú stabilizációs politika diametrikus ellentéte. Ennek lényege abban ragadható meg, hogy a kiadáscsökkentés és a kibocsátás közötti negatív kapcsolat keresleti és kínálati viszonyok függvénye. A keresleti oldalon először is számolni lehet hitelességi és vagyonhatással. A kiadások csökkentése leszállítja az államháztartás által fizetendő kamatfelárat, ennek révén mérséklődik a köz- és magánszektor terheinek finansziális biztosítása, így visszafogja a kiszorítási hatást és a vagyonhatáson keresztül növeli a magánszektor költési hajlandóságát. A nem Keynesiánus megközelítés ugyanis hosszú távra tervező, várakozásaikban racionális fogyasztókat feltételez, akik beépítik a kiadáscsökkentés hatásait fogyasztásukba, pontosabban a várható adócsökkenés miatt magasabb rendelkezésre álló jövedelmet anticipálnak, ami serkentheti a magánszektor beruházási aktivitását [Benczes 2006]. Az empirikus elemzések megerősítették ennek a tényezőnek az expanziós hatás kiváltásában betöltött jelentős szerepét [Giudice et al. 2003]. Így a multiplikátorhatáson keresztül a nemzeti jövedelem növekedhet, ezzel párhuzamosan a költségvetési hiány pedig csökkenhet. A kínálati oldalon elsősorban a munkaerőpiac tükrében mondható el az, hogy az egy főre jutó munkaerőköltség csökkenésén keresztül a versenyképesség javulása, végső soron a magánbefektetések és -beruházások felívelése prognosztizálható [Benczes 2008]. Ebben az úgynevezett nem Keynesi megközelítésben rendkívül fontos szerepet játszó olyan tényezők találhatók, amelyeket a különböző elemzések eltérő módon hangsúlyoznak. Létezik olyan irodalom, amely a kiigazítás mértékét [Giavazzi–Pagano 1990] tartja fontosnak, de találni olyat is, amely a kiigazítás szerkezetének és a kiinduló helyzetnek (az adósságráta szintjének) a fontosságát nyomatékosítja [von Hagen et al. 2001; Mulas–Granados 2003].

Összességében azt mondhatjuk el, hogy bár minden európai expanziós epizód egyedinek tekinthető, ebből adódóan pedig nehéz megkapni az egyetemleges és változtathatatlan expanziós kiigazítás szabályát [van Aarle–Garretsen 2001; Prammer 2004], mégis felfejthetőek a sikeres kiigazítások legfőbb vezérmotívumai. A Kaldor–Hicks-i értelemben vett hatékony kiigazítás valószínűségét növeli az olyan kiadásoldali konszolidáció mellett elkötelezett kormány, amely a tapasztalatokkal és irodalmakkal összecsengő módon koncentrálna a megfelelő érvényesülési helyekre, az

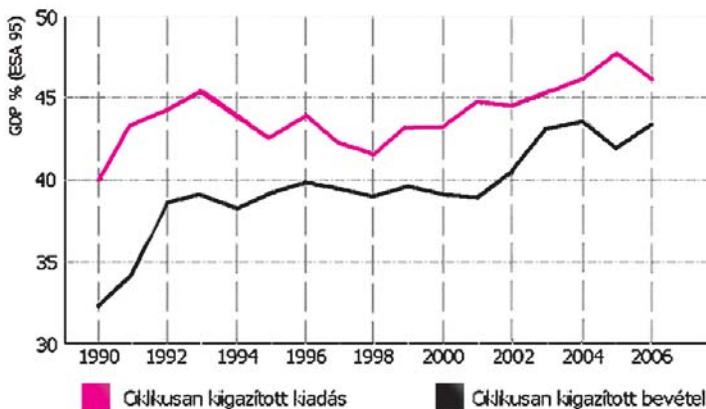
induló állapotot is figyelembe vevő tartós és jelentős kiigazítás összetételének megkonstruálása közben. Továbbá a költségvetési politika intézményesítése (például szabályalapú keretrendszer, plafontörvények stb.), a strukturális reformok és a magánszektor jövőbeli jövedelmével kapcsolatos pozitív várakozásai is a fenntarthatóságot megteremtő expanziós hatású konszolidációk sikertényezői.⁷

2.2 PORTUGÁLIA KEDVEZŐTLEN KONSZOLIDÁCIÓS PÁLYÁJA

Két ország – egy sikertelen és egy sikeres – stabilizációs történetét tekintjük át röviden, Portugáliáét és Finnországét. Előbbit inkább az európai uniós csatlakozási, utóbbit inkább a makrogazdasági stabilitási kényszer jellemezte. A fiskális fegyelem és a növekedés közti összefüggések is világosan nyomon követhetők a két ország tapasztalatain keresztül, továbbá módot adnak olyan empiria bemutatására, amely elmentmond az uralkodó és vizsgálódásunk szempontjából releváns új politikai gazdaságtani elméletnek. A portugál stabilizáció vizsgálata egyrészt azért releváns, mert Portugália rendkívüli módon hasonlít Magyarországra a terület, népességszám és a gazdasági szerkezet tekintetében, másrészt szintén kisméretű, átalakuló ország volt. A kilencvenes évek előtti állapotát tekintve elmondható, hogy a híres szegfűs forradalomig meglehetősen dinamikus gazdasági növekedést produkált. Az éves reál-GDP bővülése átlagosan 7 százalék körül oszcillált, és 1973-ban elérte a 11,2 százalékot [Barbosa 1990; IMF 1981]. A forradalmat követő strukturális fejlemények, valamint az olajárrobbanás recessziós hatásának következtében a gazdasági növekedés visszaesett, Portugália IMF-hitelek felvételére, továbbá újabb és újabb stabilizációs intézkedés bevezetésére kényszerült. A forradalom révén megfogant a portugál gazdaságpolitikában az állami intervenciók csökkentésének liberalizált nézete, megindult a demokratikus fejlődés, ám a rendszerváltás idején az infláció 1977-ben 25 százalékos magasságba szökött [IMF 1981]. A költségvetési egyensúly, valamint az árstabilitás már a forradalom előtti egy-két évben sem élvezett legfőbb prioritást, hiszen az 1973. évi költségvetési hiány elérte a GDP 6 százalékát, a két évvel későbbi GDP-arányos államadósság a 18 százalékot, ami drámai ütemben tornázta fel magát 1985-re 64 százalékra [Confraria 1996]. A stabilizációknak időlegesen megvolt az eredményük, Portugália az EK csatlakozás (1986) után újból erőteljes – a közösségi átlagot túlszárnyaló – növekedést ért el. Az eredmények mögöttes szavatoló bázisát a Nemzetközi Valutaalap támogatásával megvalósuló stabilizációs intézkedések és a beinduló strukturális reformok képezték. Előbbi révén a költségvetési deficit mérséklődését, utóbbiak jóvoltából pedig az ország nyitottabbá válását, a privatizációs folyamatok megindulását, a külföldi tőkebeáramlás szintjének és sebességének növekedését sikerült realizálni (elsősorban az autóipar, a számítástechnika, a szolgáltató szektor területén). A kilencvenes évek elején Portugália magas deficittel és közepesnek mondható államadósság/GDP aránnyal bírt. A gazdasági növekedés üteme visszaesett, a konvergencia mértéke vesztett korábbi lendületéből. Ennek hátterében szintén

⁷ A pénzügyi forrásokhoz való hozzáférés kondíciói is befolyásoló tényezők (Benczes, 2008). A hitelek/kölcsönök elérhetőségében bekövetkező változások valamint a gazdasági növekedés között pozitív korreláció van, ahogy azt Capiello és szerzőtársai (2010) az eurózónában igazolták.

többrendbeli problémák feszülnek. Egyrészt az állami újraelosztás mértéke egyre csak nőtt a csatlakozástól számítva, másrészt a költségvetést a bevételeket módszereken és nagy arányban meghaladó kiadások jellemezték, amelyek finanszírozását az adóterhelés fokozatos növelésével próbálták fenntartani, ami előidézte ugyan a bevételi oldal bővülését, de az mindvégig elmaradt a kiadásoktól. A problémák más tőről is fakadtak, komoly volumenű infrastrukturális fejlesztések és beruházások indultak, amelyek sok esetben csak a presztíznövelést és a politikai spekuláció lehetőségét szolgálták, nem a megfontolt beruházásgazdaságossági célkitűzéseket. Ez különösen szerencsétlen konstelláció akkor, amikor a portugál munkaerőpiacon a relatíve alacsony szakképzettségű réteg a meghatározó, amelyet az esetleges technológiaintenzív beruházások se tudtak volna felszívni. Ugyanakkor a foglalkoztatottság viszonylag magas szintjének hátterében a relatíve alacsony képzettség is szerepet játszik, hiszen az ebből adódó alacsony termelékenységű szint kisebb munkaerőköltséget eredményez. A kilencvenes évek elején lezajló munkaerő-piaci reform (aktív foglalkoztatáspolitikai flexibilis foglalkoztatási módokkal) [Teixeira 2000] rugalmassá tette a munkaerőt, az alacsony minimálbér, valamint a szintén csekély munkanélküli-segélyek ösztönzően hatottak. Az elfogadott konvergenciaprogramban az ország jelentékeny mértékű államháztartási racionalizálás, kiigazítás mellett kötelezte el magát. A 3 százalékos küszöbértéket el nem érő deficitcél tervet 1995-re. A kiigazítási arzenál legfőbb eleme az átfogó – direkt és indirekt adónemeket érintő – markáns adóemelés volt, amelyet az adórendszernek a bevételek látványos növekedését lehetővé tevő egyszerűsítése kísért (1. ábra). Később a különféle belső szerkezeti problémák előidézte gazdasági recesszió fokozatosan csökkenteni kezdte a bevételeket, s egyre növelte az elsődleges kiadásokat, megszakítva a konszolidáció folyamatosságát. Ilyen belső problémaforrás a 90 százalékos import energiahordozóktól való függés, az alacsony béreken nyugvó, alulképzett munkaerőre építő portugál gazdasági modell [Cabrita 2008].

Forrás: A grafikonok az Európai Bizottság éves makrogazdasági adatokat tartalmazó AMECO adatbázisából származnak. Elérhető:

http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/db_indicators8646_en.htm

1. ábra: A kiadási és bevételi pálya alakulása Portugáliában (a GDP százalékában)

A stabilizációt 1994-ben a kiadáscsökkentés vezérmotívumával óhajtották feléleszteni, de a siker elmaradt, a ciklikusan kiigazított kiadások növekedését nem sikerült megzabolázni. Két évvel az 1995-ös céldátum után, végül 1997-re sikerült a 3 százalékos szint alá csökkenteni a deficitet (1998-ra a GDP 2,3 százalékára, 1999-re 1,9 százalékára). Ez döntően az adórendszer átalakításából fakadó bevétel-növekedési potenciálnak és a kamatkidadások jelentős mértékű elporlasztásának (GDP ~ 3,5 százalék) köszönhető. Ez a két faktor lefedezte az elsődleges folyó kiadások növekedési tendenciáját (1995-ben a GDP 33,5 százaléka, 1999-ben 37,5 százaléka) [Európai Bizottság 2000]. Ezzel párhuzamosan a bruttó államadósságot is sikerült csökkenteni a még 1990-ben megkezdett privatizációs program eredményezte bevételek segítségével.⁸

A fiskális fenntarthatóságot nem érték el, hiszen később újabb kilengések következtek. 2001–2002 idején a különböző makrogazdasági indikátorok közül a külső egyensúly némi javulása mellett egyedül az infláció csökkenését lehetett pozitívként megemlíteni (2002-ben 3,7 százalék, 2004-ben 2,5 százalék). Újból határozott erőfeszítések megtételére szánták el magukat, amely megszorítások már a nem keynesiánus megközelítés szellemével mutatnak rokonságot. A kiigazítás legfőbb eredménye, hogy a 2001. évi 4,1 százalékos GDP-arányos költségvetési hiány 2002-re 2,7 százalékra zsugorodott, illetve, hogy 2004-re a kiadások közel 4 százalékkal kisebb mértékben növekedtek a bevételekhez képest, ugyanakkor sikerült elkerülni a kiadáscsökkentés kibocsátásra gyakorolt drasztikus hatását (1. táblázat).

1. táblázat: Nem keynesiánus megközelítés érvényesülése Portugáliában

	2002	2003	2004
GDP reálérték-növekedés (%)	0,4	1,2	1,1
GDP/fő PPP-n (ezer euró)	17,5	17,7	17,9

Forrás: OECD Statistical Database.

A jelentős megszorítási program összetételét tekintve az adókedvezmények körének nagyarányú szűkítését, az adóbehajtás hatékonyságának növelését, az adócsalás, a feketegazdaság üldözésének fokozását takarta. Az adóterhelést változatlan szinten tartották. A hazai kereslet, különösen a magánfogyasztás nem mutatott hajlandóságot korábbi magatartásának megváltoztatására, ebből adódott az erőteljesen gyarapodó bevételi oldal, ami – a takarékosági intézkedések miatt – kisebb kiadásnövekedéssel állhatott szemben. A költségvetési hiányt sikerült a GDP 2,95 százalékán tartani. Másrészről viszont az elsődleges folyó kiadások mindvégig megmutatkozó növekedése nem biztosított engesztelő nyugalmat, hiszen a célértéket rendre túllépték a tényadatok. Mindez az egészségügyi szektor túlköltekezésének és a kormányzati szektor vártnál jobban növekvő bérkifizetései számlájára írható. Az elsődleges folyó kiadások növekedéséért felelős fő összetevő a kormányzati fogyasztás és a háztar-

⁸ Az átfogó privatizációs programot a Cavaco-kabinet indította útjára 1990-ben, az ebből származó bevételek éves átlagos értéke 1989–1999 között a GDP közel másfél százaléka. Ezen bevételek legnagyobb részét adósságtörlesztésre fordították. Az állami szektor súlya a GDP-ben 1989 és 95 között 20-ról 10 százalék alá csökkent.

tások felé nyújtott folyó transferek voltak, amelyek nominálisan 10 százalék felett nőttek 1999-ben.

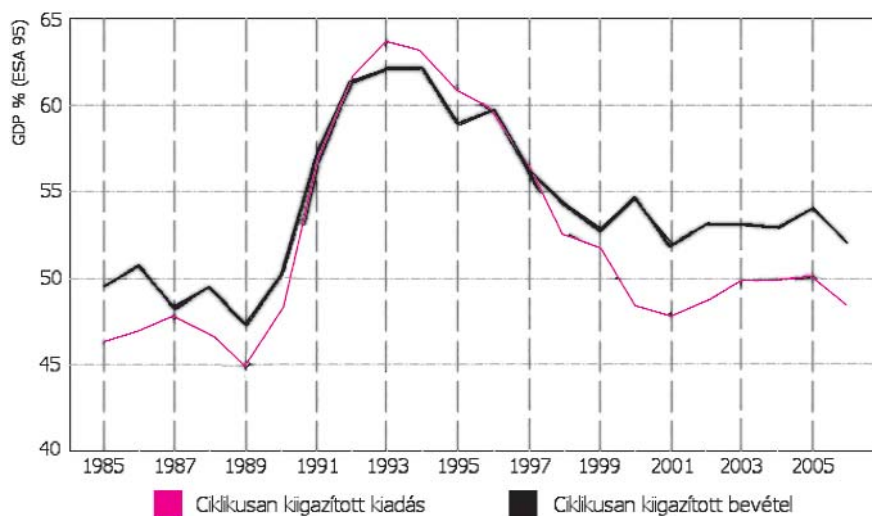
Összességében tehát Portugália a bevételnövelés céljával felvértezett fiskális konszolidáció ékes példája, ahol a külső körülmények alakulása, az EK kedvező támogatásai, a konvergenciaprogram kényszerei létrehozták a stabilizáció – csupán átmenetinek tekinthető – eredményeit. Léptek, de nem valósult meg a tartós fiskális konszolidáció, az euró bevezetése után a hiány növekedése, illetve az állami újraelosztás méretének a kilencvenes évek kezdete óta tartó gyarapodása volt megfigyelhető (több mint 12 százalékkal nőtt, s ezzel az 50 százalékot is átlépte). A sajátos portugál modellből fakadó visszas tényezők hosszú ideig fennmaradtak, továbbá nem került sor a szociális, egészségügyi kiadások szintjének mérséklésére sem. Utóbbiak esete példázata az ésszerű gazdaságpolitika ázsiója lecsökkenésének, hiszen hagyták, hogy Portugáliának megközelítőleg kétszer annyit kelljen költenie jóléti feladatokra – hogy megközelítsék ugyanazt a színvonalat –, mint az EU-átlag. A szükséges strukturális reformok elmaradtak. Nem lehetett tartósságról, azaz sikerről beszélni, hiszen 2005-ben a fiskális egyensúlytalanság újra nagyobb kilengéssel mutatkozott, a hiány elérte a GDP 6 százalékát, a bruttó állami adósság pedig a GDP közel 66 százalékát [Európai Bizottság 2006]. Nem sikerült elérni a hosszú távon fenntartható fiskális konszolidációt, nem teljesült Alesina és Perotti [1995] sikerkritériuma sem, nem csökkent a megszorítást követő három éven belül 5 százalékponttal az adósságráta. Portugália stabilitási programjában a fő hangsúlynak a strukturális intézkedéseken kell lennie az egyszerű, átmeneti intézkedések helyett, illetve a kiigazítás gerincét – a fiskális fenntarthatóságot elősegítő – kiadásoldali csökkentésnek kell (pl. transzfereteket, kormányzati béreket érintve) képeznie.

2.3 FINNORSZÁG MAKROGAZDASÁGI STABILIZÁCIÓS ÉGISZ ALATT

A skandináv jóléti modell képviselője a kilencvenes évek elején páratlan válságot élt át, megszakadt a bilaterális kereskedelmi kapcsolat Finnország és a Szovjetunió között. Utóbbi összeomlott, s a vele folytatott kereskedelem területén kialakult új igen kártékony réseket eredményezett a finn gazdaság potenciálján [Gorodnichenko et al. 2009], továbbá ezzel párhuzamosan Finnország a második világháború óta eltelt időszak egyik legdrámaibb recesszióját élte át. Jelentős fiskális pozícióromlással küszködött, amit a Szovjetunió összeomlása előidézte recesszió és a banki szféra megingása váltott ki. A finn GDP (éves adattal kalkulálva) 12,5 százalékponttal esett vissza 1990 és 1993 között (csak 1991-ben 6,2 százalékkal). Becslések szerint a bilaterális kereskedelem megszűnése 2–3 százalékát magyarázza az 1991-es hanyatlásnak [Simon-Héli 2006]. A munkanélküliség ugrásszerűen duzzadt meg 1991-ben.

A bilaterális kereskedelem megszűnése extern sokként csak újabb olaj volt a tűzre, ugyanakkor a finn válság a nyolcvanas évek gazdasági buborékának is betudható, a szegényesen kialakított és kiforratlan pénzügyi szabályozás pedig az elhibázott politikai lépések káros hatásait súlyosbította. Mára sikeresen minimalizálta a fiskális egyensúlytalanság kockázatát. A konszolidáció vezérmotívuma a kiadási oldal lefaragása volt, amivel párhuzamosan a bevételi oldal is mérséklődött, hangsúlyt kapott a jóléti reform illetve az adórendszer átalakítása, ez utóbbi az adók érzékelhető

csökkentését takarta. Az elsődleges strukturális kiadásokat a GDP közel 10 százaléka-
val sikerült csökkenteni [Európai Bizottság 2000]. Az indulást magas hiány és az ál-
lamháztartás rohamos tempójú növekedése jellemezte. A teljes lendületével elindu-
ló kiigazítás (Salias-csomag) 1995-re kezdte éreztetni hatását. Kiemelt prioritást élvezett – a
büdzsé pozíciójavulása mellett – a beható és határozott költségvetési reform. A reform a versenyképesség fokozott javulását kívánta serkenteni azáltal, hogy tere-
pet teremt a redisztribúció csökkentésének. A kiadások megnyirbálásával (pl. csök-
kenő munkanélküli-juttatás, a nyugdíjrendszer korszerűsítése) megteremtették a fe-
dezetet a társadalombiztosítási járulékoknak és egyéb termelést érintő adóterhek-
nek az említett versenyképességi céllal összhangban lévő enyhítésére. A hiány több-
letbe fordulásának tényét (1998-ban a GDP 1,3 százaléka) – a fiskális fenntarthatóság
eszméjével rokon – kiadásoldali konszolidáció biztosította. Mindeközben a GDP-ará-
nyos bevételeket relatíve változatlan szinten tudták tartani, 1997 után pedig sikerült
a GDP-arányos kiadások felett realizálni (2. ábra).

Forrás: A grafikonok az AMECO adatbázis alapján készültek. Elérhető:
http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/db_indicators8646_en.htm.

2. ábra: A kiadási és bevételi pálya alakulása Finnországban (a GDP százalékában)

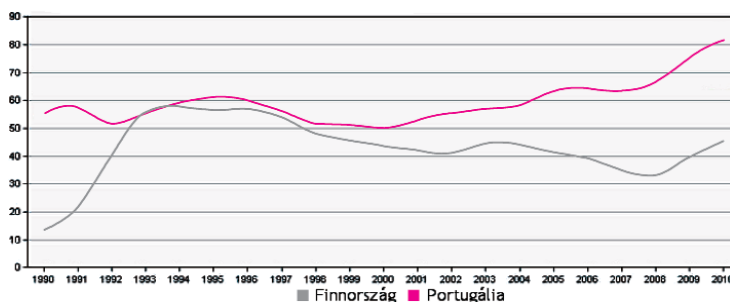
A finn siker mögött meghúzódó tényezők összhatásai azok, amelyek lehetővé tették a végeredményt. Az új politikai gazdaságtani elméleti keret felhívja a figyelmünket arra, hogy rendkívül fontos a minőségi működésre képes intézményi háttér, továbbá a politikai berendezkedés speciális konstellációja. A kilencvenes évek elején tetőző válságot az újonnan megalakult koalíciós kormány kezdte el kezelni, ami önmagában talányos, hiszen nincs összhangban azon politikai gazdaságtani megállapítással, amely szerint sokkok esetén a koalíciós kormányok egyfajta késlekedéssel, hisztériá-
zissal bírnak [Alesina – Drazen 1991]. A sikeres és tartós fiskális konszolidáció eléré-
sében a számos tényező közül megemlítendő a költségvetési politika transzparen-

ciájának növelése intézményesítés útján (kiadási és adósságráta szabály), valamint a közép- és hosszú távú fiskális keretrendszer, a konszenzusereső magatartás, a társadalmi kohézió, hisz fókuszpontban a közérdek, a kikezdehetetlen munkaerőkölcs és a becsületesség van. A politikusi és köztisztviselői pálya iránti bizalom nagy, a korrupció alig üti fel a fejét. A pártok egységesen teszik le voksukat a magas adóterhek mellett, amellyel a jóléti modellt kívánják kiszolgálni. Tanulhatnak tőlük „kitartást, optimizmust, demokráciát, szociális gondolkodást” [Kodolányi 1990: 107].

2.4 NEMZETKÖZI TAPASZTALATOK ÜZENETE

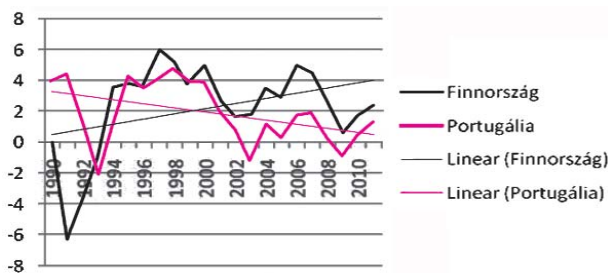
A két ország esete élesen exponált, az irodalommal összhangban álló üzenetet közvetít az olyan kis, nyitott gazdaság számára is, mint hazánk. Az empiria azt mutatja, hogy az eredményesség egyik peremfeltétele nem más, minthogy a fiskális konszolidációk ne a bevételi, hanem a kiadási oldalra koncentráljanak [Alesina–Perotti 1995; Perotti 1996]. Az egyszeri, átmeneti intézkedésekkel operáló és bevételi oldalra fókuszáló kiigazítási koncepciók, mint ahogyan Portugália példája mutatja, nem nyitnak utat a fiskális fenntarthatóság felé, ugyanis rendre szembesültek a fiskális konszolidáció imaginárius bovdenjeinek kilazulásával, a stabilizáció elfáradásával, s végül annak teljes kifulladásával. A kiadási oldalra koncentrált kiigazítási mechanizmusok viszont már a tartós eredmények – de nem egyedüli – zálogai, amit Finnország esete plasztikusan példáz.

A megvizsgált két ország esete alátámasztja ezen felismeréseket. A ciklikusan kiigazított bevételek és kiadások közötti rés (a deficit) alakulását az esettanulmányok szemléltették. Érdekes megnézni azt, hogy az államadósság tekintetében az alkalmazott mechanizmusok miként támogatták, vagy akadályozták az adósságráta csökkenő tendenciájának létrejöttét (3. ábra). Látható, hogy Portugália esetén az adósságráta lényegében az GDP 50 és 60 százalékos intervallumban mozgott nagyjából 2004-ig, aztán áttörte a 60 százalékos szintet is. Érdemi mérséklődést nem tudtak regisztrálni. Finnország ezzel szemben stabilizációs politikájának köszönhetően érdemben tudta csillapítani az adósságráta mértékét, sőt a reál-GDP növekedése is kedvezőbben alakult – az irodalmi és empirikus tapasztalatokkal összecsengően kivitelezett – kiadásoldali konszolidáció és strukturális változtatásokra építő politikája révén (4. ábra).

Forrás: Az adatok forrása az Európai Bizottság, AMECO adatbázis.

3. ábra. Az adósságráta alakulása Portugáliában és Finnországban

Forrás: Az adatok forrása az OECD Statistical Database.

4. ábra: A reál-GDP növekedésének alakulása Portugáliában és Finnországban

A kilencvenes években a GMU-tagországok kiigazításainak növekedésre gyakorolt hatása kapcsán von Hagen és szerzőtársai [2001] arra jutnak, hogy kisebb növekedési áldozattal jártak, mint a nyolcvanas évek kiigazításai. A hatást annak tulajdonítják, hogy az euróhoz közeledvén a piaci szereplők hitelesnek és tartósnak érzékelték a megszorításokat, aminek eredményeképpen a várakozások keresletre kifejtett hatása erőre kapott. A kiigazítások már áttekintett nem keynesiánus megközelítése a racionális várakozások feltételezésével élt és a restriktív jellegű fiskális politika pozitív hatásait hangsúlyozta. Finnországban egyértelműen látszik a reál-GDP-ben beálló növekedési trend a kiigazítási időszakot követően – amelyet Alesina és Ardagna [2009] is megerősít – de nem lehet *expressis verbis* azonosítani a hatás mögött munkálkodó tényezőket, ez abból is ered, hogy összetett gazdaságpolitikai csomag alkalmazására került sor. Vélhetően működtek a racionális várakozások, a nem keynesiánus megközelítés, azaz a megszorítás nemcsak reálisnak tűnt, hanem valóságossá, tartóssá is vált, továbbá érzékelhető volt a kormányzat elkötelezettsége, így a megközelítés szerint az emberek a jövőbeli adóterhek csökkenését (a jövőbeni rendelkezésre álló jövedelem növekedését) építik be várakozásaikba, az így megfogant jelenbeli fogyasztásnövekedés a már sokszor említett multiplikátorhatáson keresztül növeli a nemzeti jövedelmet, s így a GDP-arányos deficit csökkenhet.⁹

A tapasztalatok azt mutatták, hogy a fiskális politikákban végbemenő változások volumenének, a kiigazítás szerkezetének, mértékének kiemelt jelentősége van a sikeresség szempontjából [IMF 2002]. A tartósság alapvetően függ a kiadási oldalon belüli megszorítás érvényesülési helyétől. Finnország a kiadásmérséklés téren elsősorban az improduktív területekre koncentrált, ami képes volt tartós konszolidációt biztosítani. Ez összecseng Alesina és Ardagna [1998] vizsgálati eredményével, miszerint elsősorban az államháztartás dolgozói létszámára, béreire, illetve egyéb szociális kiadásokra irányuló megszorítás növeli a tartósság (sikeresség) esélyét, s ehhez rendkívüli módon hozzájárulhatnak a magánszektor konszenzusos bérmegállapodásai is. Portugália viszont az adóemelést preferálta, amelyet a ciklikusan kiigazított elsődleges kiadások növekedése kísért (2. táblázat), és az improduktív szektorbeli kiadás-csökkenések nem voltak hosszú ideig jelentősek.¹⁰

⁹ Lásd a Giavazzi–Pagano [1995] szerzőpáros svédországi elemzését.

¹⁰ A kétezres évek közepétől kezdve indul be igazán az államigazgatás béreinek mérséklése, a dolgozói létszám csökkentése [Campos–Pereira 2009].

2. táblázat. Változások a ciklikus komponensekben

Országok	Ciklikusan kiigazított bevétel			Ciklikusan kiigazított elsődleges kiadás			Ciklikusan kiigazított elsődleges egyenleg		
	1990– 1995	1995– 2000	1990– 2000	1990– 1995	1995– 2000	1990– 2000	1990– 1995	1995– 2000	1990– 2000
Portugália	3,4	3,2	6,6	2,6	5,5	8,2	0,8	-2,3	-1,5
Finnország	0,5	0,8	1,2	2,4	-4,6	-2,2	-1,9	5,4	3,4

Forrás: Az adatok forrása az Európai Bizottság, AMECO adatbázis.

A sikeres fiskális konszolidáció mögött megbújó tényezőként említhető az induló állapot és a költségvetés intézményi jellemzői. *Tanzi* [1995] rámutat, hogy magas induló újraelosztási arány esetén a bevételek és kiadások paralel csökkentése – ahogy az Finnország esetén nyomon követhető – jólétnövelő hatással bír, ellenben a bevételi oldali fiskális kiigazítások – amelyek az arányt növelik – hosszú távon előnytelenül hathatnak a növekedésre, mert torz jövedelemelosztási hatással, és a pozitív várakozási hatás elmaradásával járnak.¹¹ A költségvetés intézményi jellemzői [Perotti et al. 1997] is relevánsak, az átfogó és erős fiskális szabályozás a fejlettebb monitorin-gon és magasabb transzparencián keresztül növeli a kiigazítás hatásosságának és tartósságának esélyét [Campos–Sanjay 1996; von Hagen 1998; Kopits–Symansky 1998; Alesina et al. 1999; Gyórfy 2010].¹² Az intézményesítés elmulasztása a Portugál út karakterisztikus vonása, különösen káros ez alacsony bizalmi környezetben és az azt szüntelenül konzerváló gyenge gazdasági teljesítmény esetén. A költségvetési politika és a növekedés közötti mechanizmusok gyakorlati illusztrálására Portugália esete különösen nagy mozgásteret biztosít [Gyórfy 2010]. Lényegesek a hatalmon lévők politikai feltételei is. Erős, és az ellenzék által kivárási játékba¹³ nem belekényszerít-hető kormányok hamarabb és vehemensebb mértékben kezdik meg a konszolidá-ciót, különösen krízishelyzetben [Alesina et al. 2006]. A strukturális reformok is létfontosságúak, különösen a kiadásokra hatással lévő munkaerő-piaci vagy nyugdíj-rendszerbeli reformok, amelyek pozitívan hathatnak a potenciális gazdasági növekedésre is [Európai Bizottság 2007; Tsibouris et al. 2006].

11 A pozitív várakozási hatás úgy értelmezhető, hogy ha egy kiigazítás kiadáscsökkentés-alapú akkor a jelenlegi jelentős kiadáscsökkentés a kormány elkötelezettségéről tesz tanubizonyoságot és így a kiadás-csökkentés az emberek várakozásaiban megfeleltethető egy jövőbeli adócsökkentésnek, végső soron a permanens jövedelem növekedésének, ami fogyasztásra fordítható. Lásd még: Feldstein [1982]; Giavazzi–Pagano [1995].

12 Itt megemlíthető az eichengreeni értelemben [Eichengreen et al. 1999] vett független fiskális tanács vagy whyposzi fiskális politikai bizottság [Whyposz 2002] mint a bizalmat tápláló intézményi megje-lenés.

13 A kivárási játék egy olyan folyamat amelynek során a (koalíciós) kormányzó pártok nem tudják a ki-igazítás költségeit megfelelően elosztani, disztribúciós konfliktusok keletkeznek, így inkább nem iga-zítanak ki időben, késleltetik azt. Ily módon növelik a nem stabilizált gazdaság fennállásából adódó költségeket (pl. romló hitelességi hatás), abban bízva, hogy a valamelyik fél előbb vagy utóbb kény-telen lesz kiigazítani. A kivárási játék (war of attrition) részletesebb új politikai gazdaságtani vizsgá-lódásai túlmennek jelen dolgozat keretein, relevanciájuk azonban rendkívül jelentős. A kivárási játé-k általános modelljét *Bliss és Nalebuff* [1984] adta, monetáris és fiskális stabilizációkra történő adaptálását pedig lásd: Alesina–Drazen [1991].

A kiadási oldalú kiigazítás tehát a preferált alternatíva a bevételek adóemelésen keresztül történő kiadási szinthez igazításával szemben. A bevételi oldalban egy másfajta konszolidációs lehetőséget az úgynevezett kínálati közgazdászok látnak. Alaptézisük, hogy az adók csökkentésével bővíthet a foglalkoztatás, aminek révén a költségvetés bevételi oldala gyarapodásnak indulhat a „több foglalkoztatott – több adófizető” elv alapján. Az elgondolás logikusnak mondható, noha a kínálati közgazdaságtan tézisét tüzetesebben vizsgáló kutatók Reagan időszaka alatt olyan tapasztalatokat szívhattak magukba, amelyek nem igazolták a kínálati doktrína elméleti foratókönyvét [Feldstein 1986; Akhtar–Harris 1992].

Arthur B. Laffer [1982] is vallotta, hogy a kisebb adókulcsok nagyobb összegű adóbevételekhez vezethetnek, a magas jövedelműeknek nyújtott kedvezmények pedig az egész gazdasági aktivitást dinamizálhatják, az általános prosperitás miatt bővíthet a foglalkoztatás, az összjóléti hatás pedig leszivároghat a szegényekhez is. Mégis, ennek megfontolása egy kiigazítás kapcsán inkább hordoz gyenge valószínűséget. Ugyanakkor a multiplikátorhatás hosszabb távon vélelmezhető, a fiskális fenntarthatóság megteremtése után, de súlyos egyensúlyvesztéssel, méretes államadósságokkal terhelt időszakban ennek valószínűsége rendkívül csekély. Hiszen ekkor az államok finanszírozhatósága megítélésüktől, rövid távon elért konszolidációs eredményeiktől függ, s az eladósodás okozta inflációs nyomás miatt az aggregált kereslet árszínvonal szerinti rugalmassága is kedvezőtlenebb [Török 1997]. Így az alacsonyabb adókulcs nem eredményezi ténylegesen az adóbevételek emelkedését. Továbbá arra is tekintettel kell lenni, hogy a valóságban a Barro–Ricardo-féle hipotézis nem állja meg a helyét. A *ceteris paribus* adócsökkentés okozta bevételkiesés, ezen keresztül a deficit és az államadósságok méretbeli gyarapodásai a megtakarítások országos szintű csökkenéséhez – végső soron a potenciális gazdasági növekedésre jótékony hatást gyakorló beruházások kiszorításához – vezethetnek. A hipotézis ennek ellenkezőjét állította, azonban mind az elmélet mind a gyakorlat dekonstruálta azt. Egyrészt nem igaz az, hogy a magánszektor előrelátási képessége tökéletes, azaz nem evidencia számukra az, hogy a mai adócsökkentés egy a jövőben esedékes adóemelésnek feleltethető meg, s ennek fényében nem feltétlenül kezdik növelni magánmegtakarításaikat. Másrészt az állam „halhatatlansága” is a hipotézis helytelenségét támasztja alá. Azaz, az állam akár vég nélkülinek tűnő játékban vehet fel hiteleket az esedékes tartozások kiegyenlítését finanszírozandó, mindez pedig azt jelenti, hogy az állam által felvett kölcsön visszafizetése egyáltalán nem biztos, hogy a halandó egyén életében megtörténik [Blanchard 1985; Aschauer 1985]. A fenntarthatóan kiegyensúlyozott államháztartás elérésére ilyen közgazdaságtani megfontolások mellett kell törekedni, olyan konszolidációs mechanizmus kialakítása a cél, amely a gazdaság növekedési kilátásait akár már rövid távon képes javítani, hiszen a növekedés a kormánynak a közérdeke melletti elköteleződése egyik megjelenési formája, ami az állam és intézményei felé táplált bizalom építőkövének is tekinthető.

3. A PORTUGÁL ÉS FINN PUZZLE FELOLDÁSA FELÉ – ÚJ POLITIKAI GAZDASÁGTAN

A költségvetési fenntarthatósággal és konszolidációkkal foglalkozó széleskörű irodalom ma már konszenzusra jutott a tekintetben, hogy a politikai és intézményi felté-

telek rendkívüli módon meghatározóak. Többek közt a választási rendszernek, a prularizmus fokának, az alkotmányos előírásoknak, a kormány összetételének, adott esetben koalíciós erejének a végkimenetelt befolyásoló részhatása van.

Az új politikai gazdaságtan egyik markáns megállapítása, hogy a koalíciós kormányok alapvetően deficitduzzasztó (végső soron államadósságot gyarapító) módon viselkednek, míg az egypárti kormányok képesek megfelelő módon és időben stabilizálni. Egyesek arra a vizsgálati eredményre jutottak, hogy a kormányban helyet foglaló pártok száma meghatározó az adósság növekedése szempontjából [de Haan et al. 1999]. Portugália esetében az mondható el, hogy az elméletekkel szembemenve az egypárti kormányzás nem tudta produkálni a megfelelő stabilizációs és reformpolitikát, az adósság nem tudott érdemben csökkenni. Ennek okaként a politikusi járadékvadászat – a helyi önkormányzatokra jellemző opportunizmus [Camoses-Mendes 2005] – és a kedvezőtlen bizalmi klíma hozható fel elsődlegesen [Braga de Macedo 1998]. Új politikai gazdaságtani keretben e megállapításnál tovább mehetünk és az ezt lehetővé tevő tényezőkre világíthatunk rá, többek közt a hatalomban lévők járadékvadászatának korlátozásáért felelős intézmények gyenge voltára, végső soron a fiskális transzparencia, a fiskális politika intézményesítésének alacsony fokára, amelyben javulás csak 1998-ban valamint 2003-ban volt tapasztalható [Hallerberg –Wolff 2006].

Ugyanis a fiskális politikáért felelő hivatali hatalmat betöltők is a mikroökonómiában feltételezett önérdekkövető magatartással bírnak, a hatalomból származó előnyök maximalizálása végett. A szavazatmaximalizáláson keresztül mindent elkövetnek a hatalom megszerzéséért vagy annak megtartásáért [Downs 1957; Nordhaus 1975]. A párt tehát egyfajta pszeudovállalkozó, aki szintén kínál valamit (programot) és elvár valamit (szavazatokat) fizetségül. A bürokraták és hivatalaik büdsszémaximalizáló szervezetek, azaz alapvetően nagy deficithajlamot visznek a rendszerbe [Niskanen 1971; Tullock 1980]. A járadékvadász politikusok és a hatalmuk bebiztosításában szerepet játszó disztribúciós csoportok tevékenységei alapvetően kikezdi a Keynes [1921] által leírt, még a köz érdekét mindenek elé helyező politikai berendezkedés és állami működés iránt táplált bizalmat. Annál is inkább mivel az érdekcsoportok a gazdaságpolitikai és a társadalmi hatékonyságot szuboptimális irányba módosítják [Olson 1987], s annál jobban képesek megszárdulni, minél tovább tart a status quo, minél későbbre halasztják az erejüket lecsökkentő, vagy felszámoló kiigazításokat és reformokat. Mindez Portugáliánál többek közt a folyó kiadások növelésében, az intézményesítés és kiadásoldali korrekciók halogatásában csapódott le.

A status quot megtörő konszolidációk és reformok megindításához megfelelő bizalmi környezetben működő – a bizalmat intézményeinek minőségi működésével fenntartani tudó –, kivárási játékba nem kényszeríthető kormányzatra van szükség. Ezért különösen fontos, hogy a bizalmat növelő, a köz érdekét felvállaló (fiskális politikai) intézményesítések megtörténjenek, mind alacsony (pl. Portugália), mind alapvetően magas bizalmi szinttel (pl. Finnország) bíró országokban. Ilyen módon megfogható a stabilizációhoz szükséges konszenzus. A korábban említett, a kiigazítás expanziós voltának valószínűségét növelő empirikus és irodalmi megfontolások alkalmazása biztosíthatja azt a bizalmi bázist, amely a fenntarthatóságot szolgáló strukturális reformokhoz nélkülözhetetlen (5. ábra).

Forrás: saját készítés.

5. ábra: A stabilizáció és a reform folyamata

A dolgozatban bemutatott két ország esete alátámasztja e megállapításokat. Portugáliában a gyenge költségvetési intézményesítés tendenciózus fellépte figyelhető meg, ami a járadékvadászat és hatalomban maradás igénye által megkövetelt status quot fenntartani igyekvő magatartáson keresztül szükségképpen vezet el az államháztartást csak időszakosan stabilizálni képes – főképp bevételoldali – konszolidációs gyakorlathoz, s végső soron a gyenge növekedési teljesítményhez. A kormányzat e gyenge gazdasági outputja konzerválja az alacsony bizalmi szintet.¹⁴ Ezzel szemben Finnországban az intézményépítés előidézte költségvetési transzparencia ráerősített az amúgy is magasabb bizalmi szintre, így nyitott utat az expanzíós hatású konszolidáció valószínűségét megtámogató kiadásoldali kiigazításhoz, valamint a perspektivikus fenntarthatóságot szolgáló strukturális reformokhoz.

4. KONKLÚZIÓ

A tanulmányban arra vállalkoztunk, hogy a fiskális fenntarthatóság legfőbb empirikus és irodalmi tanulságainak bemutatása után megvizsgáljuk Portugália és Finnország két ellenpólusnak tekinthető kiigazítási mechanizmusát, továbbá, hogy megkíséreljük felhívni a figyelmet arra a paradoxonra, amely eseteik és az új politikai gazdaságtan megállapításai között észlelhető.

A költségvetési fenntarthatóság empirikus és elméleti irodalma azt közvetíti egyrészt, hogy a dolgozatban Kaldor-Hicks-inek nevezett hatékony kiigazítás valószínűségét növeli az olyan kiadásoldali konszolidáció mellett elkötelezett kormány, amely az induló állapotot is figyelembe vevő tartós és jelentős kiigazítás összetételének megkonstruálása közben – a tapasztalatokkal és irodalmakkal összecsengő módon – a megfelelő érvényesülési helyekre koncentrálni (szociális transzferek, állami dolgozók bére). Továbbá a költségvetési politika intézményesítése (például a bizonytalanságot csökkentő szabályalapú keretrendszer, plafontörvények stb.), a strukturális reformok (amelyek az alrendszer hosszú távú fenntarthatóságának problémamentességét, a jövőbeli adócsökkentést ígérik) és a magánszektor jövőbeli jövedelmével kapcsolatos pozitív várakozásai is a költségvetési fenntarthatóságot megerősítő expanzíós konszolidációk sikertényezői közt említhetőek.

¹⁴ A kormányzattal való elégedettség és a parlamenttel szembeni bizalom szempontjából Portugália rosszabbul teljesít. Lásd még: Centre for Comparative Social Surveys [2003].

Az egyes kiigazítások eltérő közegekben – topográfiai pozíció, tradíciók, gazdasági érdekek, kormányzati és társadalmi kultúra, értékek stb. – mentek végbe. Egy nemzetközi gyakorlatban alkalmazott sikeres stabilizáció modellspecifikus tényezőktől is függhet, ezért az intézkedések pusztán „másol-beilleszt” módon való elvégzése nem feltétlenül eredményez hasonlóan sikeres kimenetelt, mint amit eredményezett Finnország esetében. Esetük is ráirányítja a figyelmet arra, hogy az egyes fiskális teljesítmények mögött még óhatatlanul számolni kell a politikai-intézményi tényezőkkel (választási rendszer, a költségvetési intézményesítés, a kormányok összetétele, a pénzügyminiszter hatalma stb.), amelyek befolyásolják a kiigazítás és a reformok valószínűségét, az országok fiskális teljesítményeit, de végső soron – ahogy Hibbs [2001] bemutatja – a gazdasági teljesítményt.

IRODALOM

- Afonso, A.–Ebert, W.–Schuknecht, L.–Thöne, M. (2005): „*Quality of Public Finances and Growth*”. European Central Bank, Working Paper Series No. 438
- Akhtar, M. A.–Harris, E. S. (1992): „The Supply-Side Consequences of U.S. Fiscal Policy In The 1980s”. *Federal Reserve Bank of New York Quarterly Review*, Tavasz 1–20.
- Alesina, A.–Ardagna, S. (1998): „Tales of fiscal adjustment”. *Economic Policy*, 13(27): 489–545.
- Alesina, A.–Ardagna, S. (2009): „*Large Changes in Fiscal Policy: Taxes Versus Spending*”. NBER Working Paper No. 15438.
- Alesina, A.–Ardagna, S.–Trebbs, F. (2006): „*Who Adjust and When? On the political economy of reforms*”. NBER Working Paper No. 12049
- Alesina, A.–Drazen, A. (1991): „Why Stabilizations delayed?” *American Economic Review*, 81(5): 1170–1188.
- Alesina, A.–Giuliano, P. (2009): „*Preferences for Redistribution*”. NBER Working Paper No. 14825
- Alesina, A.–Hausmann, R.–Hommes, R.–Stein, E. (1999): „*Budget Institutions and Fiscal Performance in Latin America*”. OCE Working Paper No. 394. Washington, DC: Inter-American Development Bank.
- Alesina, A.–Perotti, R. (1995): „The political economy of budget deficits”. *International Monetary Fund, Staff Papers*, 42(1): 1–31.
- Alesina, A.–Perotti, R. (1996): „*Budget deficits and budget institutions*”. NBER Working Paper Series, No. 5556
- Ardagna, S.–Caselli, F.–Lane, T. (2004): „*Fiscal Discipline and the Cost of Public Debt Service: Some Estimates for OECD Countries*”. NBER Working Paper No. 10788
- Aschauer, D. A. (1985): „Fiscal Policy and Aggregate Demand”. *American Economic Review*, American Economic Association, 75(1): 117–127.
- Auerbach, A. J.–Gale, W. G.–Orszag, P. R.–Potter, S. R. (2003): Budget Blues: The Fiscal Outlook and Options for Reform. In: Aaron, H. J.–Lindsey, J. M.–Nivola, P. S. (szerk.) (2003): *Agenda for the Nation*, 109–145. Washington, D. C.: The Brookings Institution.

- Barbosa, A.-Pinto, M. (1990): „*O sistema financeiro portugues anos 60-anos 90, in Portugal anos 60-anos 30*”. Porto: Grupo Atlantico (BPA)
- Barro, R. J.-Sala-i-Martin, X. (1999): *Economic Growth*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press
- Benczes István (2006): „Nem-keynesi hatások érvényre jutása a keresleti oldalon”. *Competitio*, 5(3): 83–105.
- Benczes István (2008): „A költségvetési hiány politikai gazdaságtana”. *Közgazdasági Szemle* 55(3): 218–232.
- Blanchard, O. (1985): „Debt, Deficits and Finite Horizons”. *The Journal of Political Economy*, 93(2): 223–247.
- Blanchard, O.-Perotti, R. (2002): „An Empirical Characterization of the Dynamic Effects of Changes in Government Spending and Taxes on Output”. *Quarterly Journal of Economics*, 117(4): 1329–1368.
- Bliss, C.-Nalebuff B. (1984): „Dragon Slaying and Ballroom Dancing: The Private Supply of Public Goods”. *Journal of Public Economics*, 25(1): 1–12.
- Braga de Macedo, J. (1998): „*Converging European Transitions*”. 5th Conference of the European Association for Comparative Economic Studies. Economies In Transition And The Variety Of Capitalisms: Features, Changes, Convergence Golden Sands, Varna, Bulgaria
- Cabrita, J. (2008): „*Overcoming The Low Skills Profile In Portugal*”. European Working Conditions Observatory. <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/2008/04/PT0804019I.htm> Lekérdezve: 2009. 11. 10.
- Camoës, P. J.-Mendes, S. M. (2005): „*Exploring Coalition Behaviour in the Allocation of Portuguese Local Government Portfolios*”. Prepared for the European Consortium for Political Research Joint Sessions in Granada, April 14–19, 2005.
- Campos, E. J.-Sanjay, P. (1996): „*Budgetary Institutions and Expenditure Outcomes: Binding Governments to Fiscal Performance*”. Policy Research Working Paper No. 1646. Washington, DC: World Bank.
- Campos, M. M.-Pereira, M. C. (2009): „*Wages and incentives in the Portuguese public sector*”. Economic Bulletin, Banco de Portugal.
- Capiello, L.-Kadareja, A.-Protopapa, M.-Sorensen, C. K. (2010): „*Do bank loans and credit standards have an effect on output? A panel approach for the euro area*”, ECB Working Paper No. 1150
- Centre for Comparative Social Surveys (2003): *European Social Survey, 2002–2003*. London: City University.
- Confraria, J. (1996): „Az iparpolitika megváltozott szerepe – Portugália és Magyarország egybevetése”. *Közgazdasági Szemle*, 43(1): 72–86.
- Csaba László (2001): „Uniósi érettség, uniósi éretlenség”. *Beszélő*, [http:// beszelo.c3.hu/01/05/10csaba.htm](http://beszelo.c3.hu/01/05/10csaba.htm), Lekérdezve: 2009. 07. 20.
- Dedák István (1998): „Államadósság és gazdasági növekedés”. *Közgazdasági Szemle*, 45(11): 989–1003.
- de Haan, J.-Sturm, J.E.-Beekhuis, G. (1999): „The Weak Government Thesis: Some New Evidence”. *Public Choice Journal*. 101(3–4): 163–176.
- Downs, A. (1957): „An Economic Theory of Political Action in a Democracy”. *Journal of Political Economy*, 65(2): 135–150.

- Drazen, A. (2000): „*Political Economy in Macroeconomic*”. Princeton, New Jersey: Princeton University Press
- Eichengreen, B.-Hausmann, R.-von Hagen, J. (1999): „Reforming Budgetary Institutions in Latin America: The Case for a National Fiscal Council”. *Open Economies Review*, 10(4): 415–442.
- Erdős Tibor (2006): „*Növekedéspotenciál és gazdaságpolitika*”. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Európai Bizottság (2000): „*Public Finance in EMU – 2000*”. Directorate-General for Economic and Financial Affairs. European Economy. Reports and Studies. 03. January 2000, Luxembourg
- Európai Bizottság (2006): „*Public Finance in EMU – 2006*”. Directorate-General for Economic and Financial Affairs. European Economy. 3. January 2006, Luxembourg
- Európai Bizottság (2007): „*General Government Data. General Government Revenue, Expenditure, Balances and Debt*”. Part I.: Tables By Country. Table 28D
- Fabrizione, S.-Mody, A. (2006): „Can budget institutions counteract political indiscipline?”. *Economic Policy*, 21(48): 689–739.
- Feldstein, M. (1982): „Government deficits and aggregate demand”. *Journal of Monetary Economics*, Elsevier, 9(1): 1–20.
- Feldstein, M. (1986): „Supply Side Economics: Old Truths And New Claims”. *American Economic Review* 76(2): 26–30.
- Fernandez, R.-Rodrik, D. (1991): „Resistance to Reform: Status Quo Bias in the Presence of Individual-Specific Uncertainty”. *The American Economic Review*, 81(5): 1146–1155.
- Gokhale, J.-Smetters, K. (2003): *Fiscal and Generational Imbalances: New Budget Measures for New Budget Priorities*. Washington, D.C.: American Enterprise Institute
- Gorodnichenko, J.-Mendoza, G. E.-Tesar, L. L. (2009): „*The Finnish Great Depression: From Russia with Love*”. NBER Working Paper No. 14874
- Giavazzi, F.-Pagano, M. (1990): „Can Severe Fiscal Contractions be Expansionary? Tales of Two Small European Countries”. *NBER Macroeconomics Annual*, 75(1): 16.
- Giavazzi, F.-Pagano, M. (1995): „Non Keynesian effects of Fiscal Policy changes: international evidence and the Swedish experience”. *Swedish Economic Policy Review*, 3(1): 66–103.
- Giudice, G.-Turrini, A.-in't Veld, J. (2003): „*Can Fiscal Consolidations be Expansionary in the EU? Ex-post Evidence and Ex ante Analysis*”. Economic Paper of the European Commission No. 195, Directorate-General for Economic and Financial Affairs. Commission, 2003.
- Guichard, S.-Kennedy, M.- Wurzel, E.-André, C. (2007): „*What Promotes Fiscal Consolidation: OECD Country Experiences*”. OECD Economics Department Working Papers, No. 553
- Gyórfy Dóra (2007): „Társadalmi bizalom és költségvetési hiány”. *Közgazdasági Szemle*, 54(3): 274–290.
- Gyórfy Dóra (2009): „Gazdaságpolitika bizalom nélkül”. In: Muraközy László (szerk): *A jelen a jövő múltja*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 162–193.

- Gyórfy Dóra (2010): „Válság után felzárkózás? A költségvetési politika minősége és a növekedés”. *Pénzügyi Szemle*, 55(1): 23–50.
- Hallerberg, M.-von Hagen, J. (1999): „Electoral institutions, cabinet negotiations, and budget deficits in the European Union”. In: Poterba, J.-von Hagen, J. (szerk): *Fiscal institutions and fiscal performance*. Chicago: The University of Chicago Press
- Hallerberg, M.-Wolff, B. Guntram (2006): „*Fiscal institutions, fiscal policy and sovereign risk premia*”. Discussion Paper, No. 35/2006. Deutsche Bundesbank.
- Hibbs, D. A. Jr. (2001): „The Politization of Growth Theory”. *Kyklos*, 54(2-3): 265–286.
- Hicks, J. (1939): „The Foundations of Welfare Economics”. *Economic Journal* 49(196): 696–712.
- IMF (1981): „*Economic Stabilization and Growth in Portugal*”. Occasional Paper No. 2
- IMF (2002): „Expenditure Composition, Fiscal Adjustment, and Growth in Low-Income Countries”. Fiscal Affairs Department, Working Paper WP/02/77
- Kaldor, N. (1939): „Welfare Propositions in Economics and Interpersonal Comparisons of Utility”. *Economic Journal* 49(195): 549–552.
- Keynes, J. M. (1921) [2004]: *A Treatise on Probability*, New York: Dover Publications
- Kodolányi János (1990): *Suomi*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 107–108.
- Kopits György-Symansky, S. (1998): „*Fiscal Policy Rules*”. IMF Occasional Paper 162.
- Laffer, A. B. (1982): „Government Exactions and Revenue Deficiencies”. In: Fink, R. H. (szerk): *Supply-Side Economics: A Critical Appraisal*. Frederick, Maryland: Aletheia Books. University Publications of America, 185–203.
- Laubach, T. (2003): „*New Evidence on the Interest Rate Effects of Budget Deficits and Debt*”. Board of Governors of the Federal Reserve System. FEDS Working Paper No. 2003–12
- Mcdermott, C. J.-R. F. Westcott (1996): „*An Empirical Analysis of Fiscal Adjustment*”. IMF Staff Papers 43. 725–753.
- Mulas-Granados, C. (2003): „Fiscal Adjustments and the Short-Term Trade-Off between economic growth and equality”. *Hacienda Pública Espanola / Revista de Economía Pública*, 172-(1/2005): 61–92.
- Musgrave, R. A. (1959): *The Theory of Public Finance*. New-York: McGraw-Hill.
- Niskanen, W. A. (1971): *Bureaucracy and Representative Government*. New York: Aldine-Atherton.
- Nordhaus (1975): „The Political Business Cycle”. *Review of Economic Studies*, 42(2): 169–190.
- Olson, M. (1987): *Nemzetek felemelkedése és hanyatlása. Gazdasági növekedés, stagfláció és társadalmi korlátok*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Perotti, R. (1996): „Fiscal Consolidation in Europe: Composition Matters”. *American Economic Review*, 86(2): 105–110.
- Perotti, R.-Strauch, R.-von Hagen, J. (1997): *Sustainability of public finances*. London: Center for Economic Policy Research.
- Prammer, D. (2004): „*Expansionary Fiscal Consolidations? An Appraisal of the Literature on Non-Keynesian Effects of Fiscal Policy and a Case Study for*

- Austria*". Monetary Policy & the Economy, Oesterreichische Nationalbank (Austrian Central Bank), 3. szám: 35–52.
- Persson, T.–Roland, G.–Tabellini, G. (2007): „Electoral Rules and Government Spending in Parliamentary Democracies”. *Quarterly Journal of Political Science*, 20(2): 1–34.
- Purfield, C. (2003): „*Fiscal Adjustments in Transition Countries: Evidence from the 1990s*”. International Monetary Fund, Washington DC, IMF Working Paper, 03/36
- Rzonca, A.–Cizkowicz, P. (2005): „*Non-Keynesian Effects of Fiscal Contraction in New Member States*”. European Central Bank, Working Paper Series No. 519.
- Sen, A. (1993): „Capability and Well-Being”. In: Sen, A. – Nussbaum, M.: *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press, 62–67.
- Simon, E. O.–Heli, S. (2006): „*Russia in the Finnish Economy*”. Sitra Reports 66, Finnish National Fund for Research and Development, Sitra – Helsinki.
- Solow, R. M. (1957): „Technical Change and the Aggregate Production Function”. *Review of Economics and Statistics*, 39(3): 312–320.
- Stringham, E. (2001): „Kaldor–Hicks Efficiency And The Problem Of Central Planning”. *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 4(2): 41–50.
- Tanzi, V. (1995): „*Government Role and the Efficiency of Policy Instruments*”. IMF Working Paper WP/95/100. Washington DC: International Monetary Fund.
- Teixeira, P. (2000): „*Labour Market Transition in Portugal, Spain and Poland*”. Coimbra: Faculdade de Economia Universidade de Coimbra.
- Török Ádám (1997): „Mire alkalmas a kínálatorientációs gazdaságpolitika?” *Közgazdasági Szemle*, 44(10): 821–847.
- Tsibouris, G. C.–Horton, M. A.–Flanagan, M. J. – Maliszewski, W. S. (2006): „*Experience with Large Fiscal Adjustments*”. IMF Occasional Paper No. 246, Washington
- Tullock, G. (1980): „Efficient Rent-Seeking”. In: Buchanan, J. M. – Tollison, R. D. – Tullock, G. (szerk.): *Toward a Theory of the Rent-Seeking Society*. College Station, Texas: Texas A&M University Press, 97–112.
- van Aerle, B.–Garretsen, H. (2001): „*Keynesian, non-keynesian or no effects of fiscal policy changes? The EMU Case*”. CESifo Working Paper No. 570
- von Hagen, J. (1998): „*Budgeting Institutions for Aggregate Fiscal Discipline*”. ZEI Policy Paper B98-01. Bonn: Zentrum für Europäische Integrationsforschung.
- von Hagen, J.–Hughes-Hallett, A. J.–Strauch, R. (2001): „*Budgetary Consolidation in EMU*”. European Commission. Economic Papers 148.
- Whyplosz, C. (2002): „*Fiscal Discipline in EMU: Rules or Institutions?*” Paper prepared for the April 16, 2002 meeting of the Group of Economic Analysis of the European Commission.